

Kitap Değerlendirmesi / Book Review

Türklerin Fazileti

Yazar: Ebû Osman el-Câhiz/Çeviri: Ramazan Şeşen
(İstanbul: Yeditepe yayınevi, 2017, 168 sf.)

Değerlendiren / Reviewed by

Muhammet AYDIN

Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı
Assistant. Prof. Gumushane University, Faculty of Theology
Department History of Islamic Sects
Gümüşhane/Türkiye
maydin@gumushane.edu.tr | orcid.org/0000-0002-0099-9024

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Kitap İncelemesi | Book Review

Geliş Tarihi | Received: 21 Eylül / September 2022

Kabul Tarihi | Accepted: 12 Ekim / October 2022

Yayın Tarihi | Published: 20 Aralık / December 2022

Atıf | Cite as: Muhammet Aydın, “Kitap Değerlendirmesi”, Ebû Osman el-Câhiz, Türklerin Fazileti, Çeviri: Ramazan Şeşen, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 49 (Aralık 2022/2), 360-364.

İntihal | Plagiarism: Bu makale en az bir hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Suleyman Demirel University Faculty of Theology Isparta/Turkey

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduifd>

Mail: ilahiyatdergisi@sdu.edu.tr

Türklerin Fazileti

Tanıtımını yaptığımız Türklerin Fazileti adlı çalışma, Ramazan Şeşen tarafından tercüme edilmiş ve yayına hazırlanmıştır. Şeşen uzun bir giriş kısmının ardından Câhız'a kadar İslam dünyasında Türkler başlığıyla önemli tarihi bilgilere değinmektedir. Eser üzerinde yapılan çalışmalara ve tercümelere yer verdikten sonra ana metnin tercümesi yer almıştır. Son kısımda ise Şeşen, Câhız'ın diğer eserlerinden seçmeler yapmak suretiyle yazara dair detaylı bilgilere yer vererek onu okurlara daha iyi tanıtmaya çalışmaktadır.

Önce Câhız hakkında akademik yönüne dair önemli bir tespitle başlayalım: “Mu'tezilî ulema, gelişim ve değişime açık olmaları bir yana kendilerini gelenekle sınırlamamış ve eleştirel düşünerek içinde yaşadıkları toplumun sorunlarına cevaplar üretmeye çalışmıştır. Bu manada entelektüel bir düşünürün en önemli niteliği, olayları kritik ederken içinde yaşadığı zamanın ötesine uzanan bir perspektife sahip olmasıdır. Tarihe dair yaklaşımlarında görüldüğü üzere Câhız, bu bakış açısına sahiptir.” (Köse, 2017, 152). Diğer taraftan İbn Ravendi tarafından yazılan bir reddiye, Câhız'ın Mihne sonrası en önemli Mu'tezilî düşünürlerden olduğunu göstermektedir. Bir asra yaklaşan ömründe, ekolünün akılcı yaklaşımı doğrultusunda, tabiata dair araştırmalarda, tarih felsefesinde, Kur'an ve hadis yorumlarında akli ön plana çıkararak eserler yazmıştır. (Köse, 2017, 359). Ayrıca çağdaşı İbn Kuteybe, onu döneminin son kelamcısı olarak gösterir, muarızlarının açıklamalarını iyi yakaladığını, delilleri en güzel şekilde kullandığını, ilme, mantığa ve tarihi bilgilere ters düşen bazı Şii görüşler karşısında Ehli sünneti savunduğunu, bazen de bunun aksini yaptığını söylemektedir. (Yavuz, 1993, 7/24).

Bu kitabın önemini araştırmacı önsözde şöyle dile getirmektedir. “Bu kitapta 777-869 yılları arasında Basra, Bağdat, Semarra gibi Irak şehirlerinde yaşayan ünlü Arap edîbi, düşünürü Ebû Osman Amr b. Bahr el- Câhız'ın Türklerin askeri kabiliyetleri ve karakterleri hakkında kalem aldığı *Menâkıbü Cündi'l-hilâfe ve Fazâilü'l-Etrâk/Hilafet Ordusunun Menkıbeleri ve Türklerin Faziletleri* adlı kitabının Türkçe tercümesi verilmektedir... Kitap Türkler hakkında yazılan, zamanımıza ulaşan en eski eserdir. Câhız gibi geniş kültürlü, iyi gözlemci bir şahsın kaleminden çıkmıştır.” (Şeşen, 2017, 8).

Câhız'ın akademik ve ilmi değerini göstermesi bakımından şu bilgi notunu paylaşmak isabetli olacaktır. Câhız'ın yazarlık devri 200/816 yılı civarından epeyce önce Basra'da başlamıştır. Zira halife Me'mun 816 yılında onun imamet/hilafet konusunda yazdığı eserleri incelemiş, yazdıklarını beğenip onu Bağdat'a çağırmıştır. Bu konuyu kendisinden takip edelim: “Me'mun imamete dair kitaplarımı okuyup kendi icraatına uygun buldu ve beni Bağdat'a çağırttı. Önceden Yezidi'ye onları inceleyip bir rapor vermesini emretmişti. Yezidi raporunu verdikten sonra huzuruna çıktım. Bana ‘aklına ve sözüne itimat ettiğimiz bir kişi bu eserlerdeki üslubun sağlamlığını, manaların yüklülüğünü bize haber verdi. Ben ona genellikle bir eser hakkında yapılan tavsif ve tavsiyede gözle görmeyi geçer, fakat kitaplarını okuyunca gözle görmenin haklarında yapılan methi geçtiğini gördüm. Bunlar müdafaa için sahibinin hazır bulunmasını gerektirmeyen ve haklarında müdafaacılara muhtaç olmayan eserlerdir. Manaların

inceliğini ve genişliğini, kelimelerin akıcılığını ifadenin kolaylığıyla birleştiren hem halka hem aydınlara hem krallara hitap eden eserlerdir.’ dedi.” (Şeşen, 2017, 14). Câhız’ın bu eserini vezir Feth b. Hakan’a takdim ettiğini eklemek gerekir. Câhız’ın 25 kadar tam ve 65 kadar eksik kitabının zamanımıza kadar gelmiş olması sevindiricidir. Rakamlardan anlaşıldığı kadarıyla yazar oldukça velûd bir şahsiyettir. Tercümesi yayımlanan bu eserle, devletin unsurlarını meydana getiren sınıflar arasındaki ahengin korunması istenmiştir. Belki de o zamanki Arap halkı tarafından iyi bakılmayan bu unsurların da kendilerine has yüksek meziyetleri olduğunu göstermeye çalışmıştır. Bunu yaparken delillerini tarihten ve kendi gözlemlerinden almıştır. Bu kitaplar antropoloji sahasında o devirde eşî olmayan kitaplardır. (Şeşen, 2017, 22). Şeşen’in verdiği bilgiye göre Câhız, ilk üç halifenin kuvvetli savunucusu olduğu halde Emevilere karşıdır. Ali’yi Muaviye’ye üstün tutmakla beraber, Abbasilerin ve Mu’tezile’nin hasımları olan Şîlilere karşı sert bir tavır takınır. (Şeşen, 2017, 27).

Araştırmacı Şeşen’in Câhız’a dair değerlendirmeleri dikkat çekicidir. “Câhız, usta bir şekilde imanının sınırlarını aşmadan tabii olaylara, tarihe, gerçek gibi nakledilmiş efsanevi verilere dair bilgileri tenkit süzgecinden geçirir, yeniden inceler. Bunların akla uygun çözüm yollarını arar. Nakledilen olayların şöhretlerinin ve senetlerinin sağlamlığının kabul edilmeleri için yeterli delil teşkil etmeyeceğini, bazen ehemmiyetsiz ve yanlış bir şeyin büyük şöhret kazanabileceğini söyler. Daha fazla nakledilen şeylerin muhteviyat bakımından psikolojik bir tenkide tabi tutulması gerektiği kanaatindedir.” (Şeşen, 2017, 30). Daha da ilginç olanı “dini esaslarını kapsamayan konulardaki sistematik şüpheciliği daha sonraki Arap düşünürlerinin çoğu tarafından ihmal edilmiştir. O, eserlerinde Ortaçağda otorite kabul edilen Aristo’yu bile tenkit etmiştir. Bununla beraber eski Yunan tarihi, ilmi, sanatı ve felsefesi hakkındaki bilgileri net değildir. Bazen gerçekle bağdaşmayan iddialarda bulunur. Yunanlıların pratik, sanat, ticaretten anlamadıklarını söyler. Bazen yanlışlara düşer, bazen akla uzak olan rivayetleri kabul eder.” (Şeşen, 2017, 31).

Câhız’a kadar İslam Dünyasında Türkler kısmında ise yazar Türklerle Araplar arasındaki ilk temaslardan söz eder. Sasani ve Bizans ordularında hem Türklerin hem de Arapların bulunduğunu belirtirken, Cahiliye devri Arap şiirinde Türklerden bahisler olduğunu söyler. Hadislerde Türkler aleyhinde ifadelerin olmasını şu sebebe bağlar. “Hz. Ömer devrinde başlayıp Emevilerin sonuna kadar devam eden Türklerle Araplar arasındaki şiddetli savaşlar Araplar üzerinde olumsuz bir intiba uyandırmış, Türklerin aleyhinde çok sayıda hadislerin üretilmesine yol açmıştır. Bu hadisler o zamanki Arap toplumunun Türkler hakkındaki kanaatlerini aksettirmesi bakımından önemlidir.” (Şeşen, 2017, 41).

Câhız’ın asıl metnine gelince, yöneticilerin teyakkuzu elden bırakmamalarını ve bu konuda onları ne gibi olumsuzlukların beklediğini sıralamaktadır. Abbasilerin ordusu beş ana sınıftan oluşmaktadır. Horasanlılar, Türkler, Mevlalar/Azadlılar, Araplar ve Ebnâ/İranlıların çocuklarından oluşmaktadır. Muhtemeldir ki yazar, ordudaki farklı kesimler hakkında konuşulan olumsuzluklardan rahatsızlık duymaktadır. Her kesim hakkında menkıbevi bilgilere yer verdikten sonra eseri yazma

amacını şöyle belirtir: “Bu iddialardan sonra bahsedilen sınıfların menkıbeleriyle Türklerin menkıbelerini karşılaştırmak, Türklerin meziyetleriyle bu sınıfların meziyetlerini mukayese etmek istersek, hasımların kitaplarında mezhep, din sahiplerinin aralarındaki ihtilaflarda takip ettikleri yolu takip etmiş oluruz. Biz ise bu kitapta bu sınıfların arasını bulmak, aralarındaki sevgiyi arttırmak, aralarını bulmak, kalplerini rahatlatmak, herkesin nesebindeki derecesini bilmesini sağlamak istiyoruz. Bazı kıskançların, düşmanların yalanlarla, uydurma şüphelerle aralarını açmamaları için aralarındaki farklılıkların fazla olmadığını göstermek istiyoruz. Zira bilgili, münafık, çok hilekâr düşman kendisinden aşağıda olan kişiye bazen bâtılı hakmış gibi gösterir. Zarar ihtiyat elbisesi giydirir.” (Câhız, 2017, 90).

Câhız eserini kaleme alırken objektifliğini korumaya çalıştığını ifade etmektedir. “Derim ki, Türklerin meziyetlerinden bahsetmek diğer askerleri kötülemlerle mümkün olamazsa hiç bahsetmemek, bu kitabı yazmaktan vazgeçmek en doğru, en ihtiyatlı yoldur. Bu sınıfların çoğunun iyiliklerinin anılması, bir kısmının yerilmesiyle bağdaşmaz.” (Câhız, 2017, 94).

Câhız’ın Türkler hakkındaki yorumlarının doğruluk değerleri bir yana antropolojik açıdan değerli olduğu söylenebilir. “Türkler yaltaklanma, övgü, nifak, koğuculuk, yapmacık, gıybet, riya, dostlara iyilik için israf bilmezler. Arkadaşlarına zulmetmez, bid’at nedir bilmezler. Çeşitli fikirler onları bozmamıştır. Başkalarının malını hile ile helal saymazlar. Onların tek ayıbı, kusuru vatanlarını sevmeleri, yağma ve talana düşkünlükleri,1 adetlerine aşırı bağlılıklarıdır. Ayrıca aralarında zaferlerinin sevincinden, sıklığından, ganimetin tadından, çokluğundan, bozkırlardaki eğlencelerinden bahsederler. Uzun müddet aylak gezerek kahramanlıklarının kaybolmasını, enerjilerinin zamanla sönmesini istemezler. Bir şeyin ustası uzun müddet ondan uzaklaşmak istemez, bir şeyi sevmeyen ondan kaçır. Türkler bütün acemler içinde vatanlarını en çok özleyen kişilerdir. Zira terkiplerinde bünyelerinin karışımında vatanlarının, sularının etkisi, başkalarında olmayan arkadaş sevgisi vardır.” (Câhız, 2017, 108).

Câhız’ın diğer eserlerinden seçmeler kısmında ise yazarın diğer 9 eserine atıflar yapılırken kısa bilgiler verilmektedir. Seçme yapılan eserler şunlar: 1. Kitâbü’l-Beyân ve’t-Tebyîn, 2. Kitâbü’l-Buhalâ, 3. Kitâbü’l-Hayevân, 4. Kitâbü’l-Fasl mâ beyne’l-Adâveti ve’l-Hased, 5. Risâletü’l-Meâş ve’l-Meâd, 6. Kitmâmü’s-sirr ve Hıfzı’l-Lisân, 7. Fâhru’s-Sûdan ale’l-bîzan, 8. Risale fi’l-cidd ve’l-hezl, 9. Risale fi nefyi’t-Teşbîh. Bu eserlerden sadece yazarın kitap hakkındaki düşüncelerine yer vermek, kitap incelemesi yaptığımız bu çalışmada yer almayı hak etmektedir. “Kitap ne iyi azıktır. Ne iyi meclis arkadaşı ve hazırlıktır. Ne iyi gezinti, nefes alma, meşguliyet ve sanattır. Yalnız kalınca ne iyi arkadaş, yabancı yerleri tanıtan, samimi arkadaş, yardımcı ve misafirdir... Kitaptan başka ne insanı hem eğlendiren vaiz, hem kötülüklerden men eden vardır. İstersen konuşan, istersen susan vardır. Ne

¹ Câbirî de Araplardaki ganimet olgusuna yaklaşımını şöyle değerlendirmektedir. “Gerçekten Kureyş’in putları ve tanrıları, her şeyden önce servet kaynağıydı ve ekonominin temeliydi... Öyleyse ganimet, daha doğrusu ganimetin kaybolma korkusu, Kureyş önderlerini Muhammedi davete karşı çıkartan, ona karşı ittifak kurduran ve her yönden boğmaya çalışmasını sağlayan etkendi.” (Câbirî, 1997, 194).

hem tabip, hem bedevi, hem Rûmi hem Hindi, hem Fars hem Yunanlı, hem eski hem yenidir... Kitap sahibini üstün kılar, yazarını öne geçirir. Çeşitli sebeplerden dolayı yazarının kalemi dilinden üstün tutulur. Zira kitap her yerde okunur, ondaki her dilde ifade edilir. Asırlar geçse de mekânlar uzaklaşsa da her zaman ve her mekânda yaşar. Bazen bir filozof ölür, kitapları kalır. Eskiler bize hikmetlerini yaşantılarını kitaplarında bıraktılar. Böylece kaybolan şeyleri görüyor, her kapıyı açıyoruz. Onların bize bıraktıkları mirasa kendi, biriktirdiğimizi katıyoruz. İstediklerimizi elde ediyoruz. Bilgimizi artırıyoruz..." (Câhız, 2017, 143).

Sonuç olarak eser hakkında şunları söyleyebiliriz. İslam düşüncesinin önemli isimlerinden Câhız'ın eserinin okurların istifadesine sunulmuş olması gayet isabetlidir. Mu'tezilî geleneğe yer alan bir bilginin, Müslüman toplumda yaşayan bir kesim hakkındaki kültürel ve antropolojik yorumları çok değerlidir. Bu çalışmada sadece tercümesi yapılan eserin metniyle yetinilmemiştir. Eser, yazarı ve onun entelektüel düşüncesini daha iyi tanımada çok önemli bilgiler de içermektedir. Bu nedenle düşünce geleneğimizdeki farklı ekollerdeki kişilerin eserlerinin yayımlanması yerindedir. Bu eserin ilim, akademi, düşünce ve kültür hayatımıza katkı sağlayacak bir çalışma olduğunu söyleyebiliriz.

Kaynakça

- Câhız, Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinâni el-Leysî. Menâkıbü Cündi'l-hilâfe ve Fazâilü'l-Etrâk/Hilafet Ordusunun Menkıbeleri ve Türklerin Faziletleri. çev. Ramazan Şeşen. İstanbul: Yeditepe Yayınevi Yayınları, 2017.
- Câhız, Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinâni el-Leysî. El-Beyân ve't-Tebyîn. Thk. İbrahim Şemseddin. Lübnan, 2003.
- Câbirî, Muhammed Âbid. İslam'da Siyasal Akıl. çev. Vecdi Akyüz. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1997.
- Köse, Mustafa. Mutezile'de Entelektüel Düşünce –Câhız-. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2017.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Câhız". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 7/24-26. Ankara: TDV Yayınları, 1993. Erişim Tarihi: 10.08.2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cahiz#1>